

С.П. Павелко

ДИНАМІКА ЧАСТОТНОСТІ ЧОЛОВІЧИХ ІМЕН М. КОСОВА З СЕРЕДИНИ ХХ СТ.

Серед антропонімічних досліджень значне місце посідає вивчення найдавнішого класу онімів — власних особових імен. Це своєрідна частина лексичного складу мови, яка активно змінюється, зазнає впливу суспільно-політичних, історико-культурних, етнічних процесів.

У галузь вивчення особових імен серйозний внесок зробили російські вчені: В.Д. Бондалетов, В.А. Никонов, О.В. Суперанська, С.І. Зінін, Н.В. Подольська, Л.М. Щетинін, В.А. Івашко, М.В. Горбаневський.

Друга половина ХХ ст. ознаменувалася значними досягненнями української антропоніміки, з'явилося чимало робіт, присвячених винчненню особових імен. Історичний аспект цього класу онімів досліджували М.Л. Худаш, Л.Л. Гумецька, М.О. Демчук, І.М. Железняк, Р.Й. Керста, О.Д. Неділько, І.Д. Сухомлин, М.І. Сенів, В.О. Шевцова, Р.І. Осташ, В.В. Денисюк.

Сучасний стан розряду особових імен ґрунтовно представлено у працях П.П. Чучки, Л.В. Кракалії, С.Є. Панцьо, Т.Д. Космакової, О.Ю. Касім, О.Ю. Карпенка, Л.П. Зайчикової, С.Л. Брайченко, Р.Д. Метрової, Д.О. Жмурко, О.Ю. Медведєвої, І.Д. Скорук, Т.В. Кравченко, Н.О. Свистун.

Попри активне поживавлення та вагомі успіхи у цій царині поза увагою лінгвістів залишаються поки що не вивчені антропонімікони багатьох історико-географічних теренів України, в тому числі й Косівщини.

У даній розвідці ставимо за мету простежити, як розвивався частотний чоловічий іменник мешканців м. Косова з 1951 по 1998 роки. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: 1) виявити усі чоловічі імена, які потрапляли до складу частотних протягом досліджуваного нами періоду; 2) простежити якісні зміни чістотних онімів на кожному хронологічному зрізі; 3) встановити питому вагу частотних антропонімів впродовж усіх періодів.

Антропонімікон м. Косова з середини ХХ ст. характеризується збільшенням іменного репертуару. Це, безперечно, вплинуло на якісний та кількісний склад частотних імен. У 1951-1960 рр. список усіх ново-

народжених складає 46 імен — до частотної групи потрапляє 12 онімів, у 1961-1970 рр. — 49 імен і на одну одиницю збільшується частотна група, 1971-1980 рр. — 54 і відповідно 14 частотних лексем. Найбільше дана група поповнилась у 1981-1990 рр. — до 20 одиниць, хоча іменний репертуар скоротився до 51. На останньому часовому проміжку — 1991-1998 рр. групу частотних онімів представляє 16 лексем, а антропонімікон міста обслуговує 52 імені. На кожному наступному хронологічному зрізі іменник формується в першу чергу за рахунок онімів попереднього зрізу і за рахунок тих, які вибули з іменника раніше, а потім уже за рахунок нових.

Аналіз антропонімів, які побували у даній групі, засвідчує, що у різні часи вони функціонували з неоднаковою інтенсивністю. Одні з них з часом підвищували свій статус, піднімаючись до складу першої десятки, інші — понижували, перейшовши у розряд рідкісних та одиничних, і тільки одне ім'я (Петро) з 1951 по 1998 рр. залишалось частотним.

Простежимо якісний склад та динаміку розвитку цього розряду імен за періодами. У 1951-1960 рр. склад частотних лексем нараховує 12 одиниць. Тут повторились оніми минулого десятиліття: *Анатолій, Дмитро, Богдан, Григорій* (два інші — *Ігор і Олександр* — піднялись до першої десятки). Сім антропонімів, які уже функціонували в іменнику, набули статусу частотних чи закріпили його: *Валерій, Віктор, Любомир, Мирослав, Олег, Петро, Степан*. До міського репертуару вперше потрапляє онім *Сергій*, посівши 18 місце саме в цій групі.

Антропонім *Валерій*, хоча й "увірвався" в іменник відразу до десятки, як бачимо, протримався там недовго — одне десятиліття. Після двадцятирічного перебування у частотній групі (1951-1970), він ще два десятиліття знаходився серед рідкісних, а на сучасному етапі опинився ще нижче — у колі одиничних. Онім *Віктор* не піднімався до імен-фаворитів, проте довго — сорок років — протримався серед частотних. Зараз він у групі рідкісних імен, з яких і починав своє входження в іменник.

Слов'янський антропонім *Любомир*, пройшовши два нижні щаблі, вперше піднявся до частотної групи і надалі ще залишиться саме тут. Подібний шлях розвитку пройшов й інший слов'янський композит — *Мирослав*. Антропонім *Олег*, увійшовши в іменник у 1941-1950 рр., коли мав трьох найменованих, активно прямує вгору. На даному етапі він посів 13

місце, а вже в наступному займе 10 позицію. Залишаючись надалі ще два десятиліття серед частотних імен, на останньому хронологічному зрізі він знову прорветься вверх — і вже на 9 місце.

Останні дві лексеми — *Петро* і *Степан* — не покидали іменник жодного разу (як і *Дмитро*!). Саме з цього часу і по сьогодні *Петро* залишається у частотній групі, змінюючи лише ранговий номер. На нашу думку, він уже не зможе повернути собі ту міцну позицію, яку мав у кінці XIX ст. і до середини XX ст. Шість десятиліть *Петро* поперемінно займав від 5 до 10 місця у десятці. Як і більшість традиційних імен, його утримує у групі частотних родинна традиція та релігійним фактор. Онім *Степан* найвище піднімався на 8 місце (двічі), а також на 9 і 10 позиції, але то було на перших чотирьох хронологічних зрізах. Він раніше потрапив до частотних імен, чергуючись зрідка з рідкісними, саме в цій групі перебуває зараз і має трьох носіїв.

Упродовж 1961-1970 рр. кількісний і якісний склад частотних імен мало що змінився. Чисельно група зросла лише на одну лексему. Щодо якісного складу, то тут можна виділити три підгрупи: 1) імена, що є спільні з попереднім десятиріччям: *Богдан*, *Сергій*, *Віктор*, *Мирослав*, *Степан*, *Любомир*, *Петро*, *Дмитро*, *Валерій*. 2) імена, які знизили свою частотність — *Іван*, *Михайло*. Причому ці оніми крокують у парі. У 1951-1960 рр. вони займали 4 і 5 місця у десятці, а в описуваний період розташувались в такій же послідовності, зайнявши 11 і 12 ранг. Надалі *Іван* ще один раз повернется до панівної десятки, а *Михайло* залишиться серед частотних по сьогодні. 3) імена, які покращили своє вживання — *Віталій* і *Тарас*. Онім *Віталій*, який уперше зареєстровано в іменнику у 1946 році, має небагатьох шанувальників. Після двадцятирічного перебування на периферії у групі рідкісних імен, він підніметься на одне десятиліття до частотних — на 16 місце. Ще через десяток років перестрибує ряд імен і потрапляє до центральної частини іменника уже на 6 місце, зсуюючись згодом на 9, а у кінці XX ст. знову перебуває у частотній групі.

Онім *Тарас* також не постійно функціонував в антропоніміконіміконі міста і характеризується неординарною динамікою. Перша фіксація його датується 1928 роком зі статусом одиничного. У 1931-1940 рр., оминувши рідкісні імена, *Тарас* піднімається до частотних на 17 місце і має вже 5 ужитків — 1,90%. У наступні десять років не вживається зовсім. Нове і краще життя цього оніма розпочалося у другій половині XX ст.: 1951-1960

рр. — у групі рідкісних імен, в описуваний період серед частотних, аз 1971 року і по сьогодні воно перебуває у першій десятці.

Чоловічий іменник 1971-1980 рр. обслуговувала найбільша кількість лексем впродовж досліджуваного періоду, але це майже не вплинуло на збільшення числа частотних онімів. Якісні зміни тут суттєвіші. Якщо на попередньому зрізі повторилося дев'ять антропонімів, то в даний час лише п'ять: *Богдан, Віктор, Іван, Михайло, Петро*.

Ще п'ять лексем покращили свій статус: *Анатолій, Євген(ій), Назарій), Олексій, Ростислав*. З останньої п'ятірки найкращі шанси в оніма *Назар(ій)*. Потрапивши вперше в іменник у 1957 році як одиничний, з часом він набуває все більшої популярності і зараз перебуває серед найулюбленіших антропонімів міста. За даними Н.О. Свистун, онім *Назарій*, поряд із *Олександром, Андрієм, Володимиром, Владиславом, Максимом, Віктором, Тарасом*, належить до найуживаніших чоловічих імен м. Тернополя 1999 року [6:116]. У м. Донецьку, починаючи з сорокових років і до кінця ХХ ст., цей антропонім також бере участь в оновленні іменника, але залишається у групі маловживаних [3:8].

У найгіршому становищі знаходиться онім *Анатолій*. Він втретє і востаннє піднявся до частотної групи, а надалі почав швидко втрачати свою активність. Краща доля чекала на наступні чотири імені. Лексема *Євген(ій)* після сорокарічного перебування у складі рідкісних імен вперше піднімається до частотної групи, закріпивши це місце і в наступному десятиріччі. Автохтонний слов'янський антропонім *Ростислав* повторив шлях свого попередника, але здобувши новий статус, вони одержали різну кількість прихильників: *Ростислав* — 10 (1,72%), *Євген(ій)* — удвічі менше — 5 (0,86%), замкнувши частотну групу.

Хвиля оновлення винесла на поверхню й ім'я *Олексій*, яке здійснило різкий стрибок з 46 місця (розряд одиничних лексем) на 23 позицію. Протягом свого функціонування цей антропонім зазнає постійних коливань. Дуже довго він не міг пробити собі шлях до центральної частини іменника. Розпочавши своє використання ще у кінці ХІХ ст. в оточенні рідкісних онімів, він то зникав, то знову появлявся. І тільки з минулого десятиліття уже безперервно перебуває в антропоніміконі міста.

Ще чотири оніми: *Ігор, Микола, Олег, Ярослав* на цьому часовому проміжку (вузили коло своїх прихильників — усі вони покинули панівну десятку. Надалі *Миколі* і *Олегу* вистачить сил піднятися до імен-фаворитів. Міцна сила традиції та релігійний фактор піднесе перше ім'я навіть до 3 позиції, а мода відносно другого оніма дозволить піднятися йому на 9 сходинку — це буде через двадцять років, у кінці ХХ ст.

У 1981 -1990 рр. темпи оновлення розряду частотних імен прискорюються. Дане угруповання представлено найбільшою кількістю, в зіставленні з обсягом інших хронологічних зрізів, лексем. Сюди увійшли Переважно традиційні українські імена та ряд слов'янських автохтонімів. Значна частина імен — 10 — підтвердила своє перебування у даній групі: *Богдан, Віктор, Євген, Ігор, Микола, Михайло, Олег, Петро, Ростислав, Ярослав*, однак тільки *Ігор, Михайло, Петро, Ярослав* збережуть свій статус і далі. *Богдан*, долучившись до *Миколи* та *Олега*, у 1991-1998 рр. поверне собі славу минулих літ — перебуватиме у частотній десятці.

Протилежна участь чекає на долю двох інших антропонімів — *Віктора* і *Ростислава*. Обидва вони відійдуть до розряду рідкісних імен, змінивши 21 позицію на 27 (*Віктор*) і 26 на 30 (*Ростислав*).

Виходом з іменника на останньому хронологічному зрізі закінчилася кар'єра оніма *Євген*. У наших матеріалах це ім'я частіше представлено усіченим варіантом, але зрідка трапляється й повний — *Євгеній*. Словник власних імен людей фіксує обидва варіанти [8:57]. На думку О.В. Суперанської, "усічення на -ій було природним процесом, у результаті якого утворювались звичайні імена, причому більш коротка форма стала мирською, а більш довга — церковною"[10:64-65]. Слушною з цього приводу є думка О.Ю. Касім, що "функціонування обох форм сприяло збагаченню чоловічого іменника" [2:17].

Вперше увійшовши в антропонімікон м. Косова у 1904 році, онім *Євгеній* довго завойовував симпатії своїх прихильників, не оминувши двох нижніх щаблів. Двадцятирічне перебування у складі частотних імен було піком його популярності. В інших регіонах України онім *Євген(ій)* не втратив своїх шанувальників. Як засвідчують дані ономастичних досліджень, у м. Луцьку, м. Тернополі це ім'я вживається досить, активно [9:6; 6:116]. А на території Українського Придунав'я та в м. Донецьку воно уводило навіть до десятки імен-фаворитів [5:7; 3:7].

У м. Мелітополі поряд із ще 7 онімами у 90-х роках XIX — початку XX ст. воно також входить до найпоширеніших [1:27]. Сподіваємось, що і на Косівщині в майбутньому це гарне ім'я обов'язково відродиться.

Досліджувана група поповнилася шістьма лексемами, які через певний проміжок часу відновили свою частотність. З розряду рідкісних сюди уже вчетверте повернулись оніми *Дмитро*, *Мирослав*, *Степан* та втретє — *Любомир*, *Павло*. Три антропоніми — *Арсен*, *Максим*, *Святослав* — вперше влилися до частотних імен. Ці лексеми здавна функціонують в Україні (згадаймо хоча б непереможного руського князя *Святослава!*), але за часом появи в іменнику м. Косова їх можна віднести до неологізмів.

Найпізніше з них сюди потрапив онім *Максим* — 1979 рік — одна фіксація. Як бачимо, він швидко полюбився батькам і через десятиліття значно покращив свої позиції — його отримало сім новонароджених, на останньому хронологічному зрізі — уже дванадцять хлопчиків. Не виключно, що популярність цієї лексеми буде зростати й далі.

Антропонім *Арсен(ій)* з'явився в іменнику на десять років раніше — 1969 рік (також як одиничний), далі — розряд рідкісних імен. На досліджуваному етапі має п'ять носіїв (0,68%) і в наступний період стільки ж. Ім'я зафіксовано у двох формах: старій церковній *Арсеній* і новій — *Арсен*. Дослідниця І.Д. Скорук зафіксувала у м. Луцьку лише останній варіант — *Арсен* — і там він перебуває у групі маловживаних [9:6]. За підрахунками Н.О. Свистун, у м. Тернополі це ім'я з групи мало- або найменш уживаних у кінці XX ст. піднялося до групи широковживаних [7:9].

Слов'янський онім *Святослав* увійшов до репертуару косівчан у 1952 році — один ужиток. В описуваний період це були найкращі для нього часи — 28 позиція (шість найменованих). Інші три десятиріччя він перебував у групі рідкісних імен і мав від 2 до 4 носіїв. Очевидно, антропонімічна ностальгія за старими іменами стала причиною їх появи в іменнику.

Список частотних імен розширився за рахунок ще двох лексем, які знизили свою вживаність. З першої десятки вийшли *Руслан* й *Сергій*. Для першого імені це новий статус. Онім *Руслан* чотири десятиліття обслуговував іменник, з них два — у розряді рідкісних (1961- 1970), одне —

9 місце у десятці (1971-1980) і одне — серед частотних (12 вжитків — 1,63%). Антропонім *Сергій* функціонував у іменнику п'ять десятиліть, він більше тяжів до частотних (чотири зрізи) і лише один раз (одночасно з *Русланом*) піднімався до панівної десятки імен.

Зіставлення групи частотних онімів (1991—1998) з аналогічним комплексом 1981-1990 рр. доводить, що більшість з них уже визначили свій статус і на даному етапі тільки підтвердили його. Найстійкішими виявилися знову десять лексем: *Арсен, Дмитро, Ігор, Любомир, Максим, Михайло, Павло, Петро, Сергій, Ярослав*. Вони обслуговують більшу частину описуваного угруповання. Припускаємо, що ці антропоніми й надалі будуть репрезентувати активну частину іменника.

На останньому хронологічному зрізі активізувався попит на лексеми *Владислав, Олексій, Станіслав*. Перше і третє ім'я вперше отримали титул частотних. Онім *Владислав* потрапив до іменника у 1945 р., повторився у 1947 р., далі двадцятирічна перерва. Відродження його відбулося на десятому хронологічному зрізі (1971-1980) — 4 вжитки (0,68%), продовжившись у наступному періоді — 3 вжитки (0,40%). В даний час займає 20 позицію і полюбилося 8 подружнім парам. Автохтонний слов'янський онім *Станіслав* у репертуарі косівчан вперше з'явився у 1926 році, вдруге — через рік, далі десятирічна перерва, тоді двічі у групі одиничних (1941-1960) і знову вихід на десять років. З 1971-1980 рр. вживається у місті безперервно, останнім часом його отримало п'ять хлопчиків (1%), і зараз ця лексема замикає центральну частину іменного репертуару. Антропонім *Олексій* давно функціонує в іменнику, а в групі частотних перебуває вдруге.

Інші три оніми — *Віталій, Іван, Олександр*, — навпаки, звузили коло своїх прихильників. *Віталій і Олександр*, вийшовши з десятки, вдруге вливаються до частотних імен, *Іван* — втретє. Незважаючи на зміну свого статусу, ці антропоніми використовуються дуже активно і будуть популярними тут і в третьому тисячолітті.

Отже, антропонімія система перебуває в безперервному русі, список частотних імен впродовж майже п'ятдесятирічного періоду постійно змінювався. Найстійкішим у цій групі виявився онім *Петро*, який з середини ХХ ст. і по сьогодні залишається постійно частотним. За ним за вживаністю йдуть лексеми *Богдан, Віктор, Дмитро, Любомир, Михайло, Сергій* — частотними вони перебували на чотирьох хронологічних зрізах; ряд імен функціонували по два-три десятиліття. Найменше у даній групі

впродовж досліджуваного періоду протримались 8 імен — *Владислав, Григорій, Назарій, Олександр, Руслан, Святослав, Станіслав, Тарас* — по одному десятиліттю.

Питома вага фонду частотних лексем постійно збільшувалася. У 1951-1960 рр. вона становила 22,34%, у 1961-1970 рр. — 27,16%, у 1971-1980 рр. — 29,75%, 1981-1990 рр. — 35,03%, 1991-1998 рр. — 36,65%. Щоправда, у кінці XIX ст. цей процес також характеризувався висхідним темпом, але концентрація імен була суттєво відмінною — у 1880-1890 рр. вона становила лише 6,07%, іншим був і набір лексем. Попри всі зміни частотні імена охоплюють значну частину носіїв і "забезпечують кількісну та якісну спадкоємність репертуару" [4 :30].

Література

1. *Алексєенко Г.* Динаміка власних імен мелітопольців (на прикладі XX століття) // Урок української. — 2004. — № 10.
2. *Касим Е.Ю.* Именник украинского населения Одесщины со второй половины XIX по 80-е гг. XX в.: Дис... канд. филол. наук. — Одесса, 1986.
3. *Кравченко Г.В.* Динаміка українського іменника м. Донецька з 1890 по 1990-і роки: Автореф. дис... канд. філол. наук. — Донецьк, 2000.
4. *Медведева О.Ю.* Частотний чоловічий іменник Українського Приднуав'я // Науковий вісник Ізмаїльського педагогічного інституту. — Ізмаїл, 1998. — Вип. 5.
5. *Медведева О.Ю.* Динаміка особових імен мешканців Українського Приднуав'я (на матеріалі Кілійського та Болградського районів Одеської області): Автореф. дис... канд. філол. наук. — Одеса, 2001.
6. *Свистун Н. О.* Іменник м. Тернополя (за даними ЗАГСУ 1999 р.) // Наукові записки. — Серія: Мовознавство. — Тернопіль, 2000. — Вип. 2.
7. *Свистун Н. О.* Динаміка антропонімікону м. Тернополя XIX-XX ст.: Автореф. дис... канд. філол. наук. — Чернівці, 2006.
8. *Скорук І. Д.* Динаміка антропонімікону м. Луцька в XX ст.: Автореф. дис... канд. філол. наук. — К., 1999.
9. *Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П.* Власні імена людей: Словник-довідник. — К., 2005.
10. *Суперанская А.В.* Ударение в собственных именах в современном русском языке. — М., 1966.